

אוניברסיטת בר-אילן

יציבות מורפמת השורש הדבור בלקסיקון המנטאלי:

**השוואה בין קוראים עם דיסלקציה לקוראים שהתפתחותם
תקינה**

נויה פוקר חזן

**עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך בבית הספר לחינוך
של אוניברסיטת בר-אילן**

תשפ"א

רמת-גן

תקציר

הארגון המורפולוגי בלקסיקון המנטאלי הוא אחד הנושאים המצויים במוקד המחקר הפסיכו-בלשני. הלקסיקון מתארגן על פי יחידות מורפולוגיות הנקראות מורפמות. אלו יחידות המשמעות הקטנות ביותר בשפה - שורש או תבנית מילה, אשר בצירופן האחת לשנייה נוצרות מרבית המילים בעברית. מורפמת השורש הדבור מתגבשת כייצוג מופשט ויציב בלקסיקון של קוראים שהתפתחותם תקינה. ייצוג זה אינו מושפע מההקשרים הפונולוגיים בין המילים. עד כה, טרם נבחן האם בלקסיקון של קוראים עם דיסלקציה מורפמת השורש הדבור עומדת בפני עצמה כייצוג מופשט, ללא השפעה של הקשרים פונולוגיים. מחקר זה עוסק בארגון המורפולוגי של הלקסיקון המנטאלי הדבור בקרב קוראים עם דיסלקציה, ומטרתו היא לבחון את יציבותה של מורפמת השורש הדבור בלקסיקון. לצורך כך הגדרנו שתי מטרות משנה.

מטרת המחקר הראשונה היא לבחון את יציבות הייצוג של מורפמת השורש מבחינת סדר עיצורי השורש, בלקסיקון המנטאלי של קוראים עם דיסלקציה באופנות הדבורה. כלומר, האם קוראים עם דיסלקציה רגישים לסדר הנכון של עיצורי השורש בעת זיהוי מילה דבורה. בתוך כך נבחן האם הייצוגים המורפולוגיים של מילים דבורות בעלות אותו שורש אך בסדר שונה מיוצגים בלקסיקון המנטאלי בנפרד. הרגישות לסדר עיצורי השורש הוא עיקרון מורפולוגי מרכזי בארגון המילים בלקסיקון המנטאלי של דוברי השפות השמיות, אשר לרוב אינו מתקיים בשפות בעלות מאפיינים טיפולוגיים אחרים, כגון השפות האינדו-אירופאיות. (Frost, 2012; Velan & Frost, 2007, 2009, 2011).

מטרת המחקר השנייה היא לבחון את יציבות הייצוג של מורפמת השורש, מבחינת המבנה הפונולוגי של המילה, בלקסיקון המנטאלי של קוראים עם דיסלקציה באופנות הדבורה. כלומר, האם קוראים עם דיסלקציה יצליחו לבצע פירוק מורפולוגי בעת זיהוי מילים דבורות מגזרת השורשים ה"חסרים", שבהן מופרת התבנית הפונולוגית של המילה. חוסר העקביות בהופעת עיצורי השורש מקשה על ביסוס יציבותה של מורפמת השורש ה"חסר", כייצוג קושר בין המילים המשתייכות לאותה משפחה מורפולוגית. הממצאים ממטלות הידע המורפולוגי הסמוי שנבדקו בקרב קוראים עם דיסלקציה הראו עד כה כי קוראים עם דיסלקציה מבצעים פירוק מורפולוגי למילים דבורות מגזרת ה"שלמים" בלבד. טרם נבחן תהליך פירוק מורפולוגי למילים דבורות מגזרת ה"חסרים", ומחקר זה הוא הראשון שבדק תהליך זה בקרב קוראים עם דיסלקציה.

לצורך בדיקת שתי מטרות המחקר השתמשנו בפרדיגמת ההטרמה בטווח הקצר באופנות הדבורה. הועברו שתי מטלות מחקר - מטלה עבור כל מטרה. המשתנים שנבדקו במטלות המחקר היו מהירות ודיוק בתגובה. בשתי המטלות השתתפו 66 סטודנטים דוברי עברית (24 גברים ו-42 נשים), שטווח גילם נע בין 21-34. הסטודנטים השתייכו לשתי קבוצות מחקר: 28 סטודנטים המאובחנים עם דיסלקציה ו-38 סטודנטים שהתפתחותם תקינה.

במטלת המחקר הראשונה נמצא כי קוראים עם דיסלקציה רגישים לסדר הנכון של עיצורי השורש בעת זיהוי מילה דבורה, כמו קוראים שהתפתחותם תקינה. **במטלת המחקר השנייה** נמצא כי מתקיים פירוק מורפולוגי בזיהוי מילים דבורות מגזרת ה"חסרים" בקרב קוראים עם דיסלקציה, בדומה לקוראים שהתפתחותם תקינה. ממצאי המחקר מחזקים את הטענה כי אכן מתקיים ארגון מורפולוגי בלקסיקון המנטאלי בקרב קוראים עם דיסלקציה; כך נראה כי על אף הדמיון הפונולוגי בין מילים החולקות אותם עיצורי שורש בסדר שונה, המילים בלקסיקון מתארגנות על פי ייצוגה המופשט של מורפמת השורש בעלת סדר העיצורים הנכון. כמו כן, מתקיימים קשרים מורפולוגיים בין שני הייצוגים של השורש ה"חסר" - השורש התלת עיצורי והשורש הדו עיצורי, וזאת על אף שחיסרון של העיצור השורשי גרם לפגיעה משמעותית במבנה הפונולוגי של המילה.

ממצאי המחקר מאפשרים להצביע על כך שלארגון המורפולוגי יש מעמד בפני עצמו בלקסיקון המנטאלי של קוראים עם דיסלקציה, והוא אינו תלוי בדמיון הפונולוגי בין המורפמות או בסדירות הפונולוגית בהופעתן. כלומר, הייצוג המנטאלי של מורפמת השורש מהווה עיקרון מארגן יציב ומופשט בלקסיקון, באופן דומה לזה המתקיים בקרב קוראים שהתפתחותם תקינה.

למחקר זה תרומה תיאורטית ויישומית חשובה. מבחינה תיאורטית מקדם המחקר הבנה מעמיקה יותר של הארגון המורפולוגי בלקסיקון המנטאלי של קוראים עם דיסלקציה באופנות הדבורה, כבעל מעמד עצמאי אשר אינו מושפע ממאפיינים פונולוגיים חופפים בין המורפמות. מבחינה יישומית עשויים ממצאי המחקר לסייע בעתיד לפיתוח כלי אבחון ספציפיים ומדויקים לקושי המורפולוגי של קוראים עם דיסלקציה, תוך הבחנה בין שתי האופנויות – הדבורה והכתיבה. כמו כן, הממצאים יכולים לסייע בפיתוח תכניות התערבות לקידום הידע המורפולוגי, הנשענות על הלקסיקון המנטאלי הדבור של קוראים עם דיסלקציה.